

Änglpsalmerna i den swedbergiska psalmboken.

Jesper Swedbergs namn har icke utan skäl förknippats med änglpsalmer. Det är väl betygat, att han ofta och gärna i sina skrifter beskrev de heliga änglarnas ingripande i det mänskliga livet. Det är därför mycket märkligt, att han aldrig synes ha författat någon änglpsalm utan blott översatt tyska psalmer »Am Tage Michaelis».

I 1694 års psalmbok infördes icke mindre än fem änglahymner. Vid revisionen 1695 ansågo biskoparna detta antal för stort, varför man reducerade psalmerna på Mikaelidagen till tre. 1645 års psalmbok saknar alldeles änglpsalmer! Av de fem änglpsalmer, som ingå i den swedbergiska psalmboken, har Swedberg efter allt att döma översatt två eventuellt tre från tyskan. Det är nr. 224 »Gud låter här sin christenhet» och nr. 227 »O Herre Gud, wi lofwe tig». Beträffande nr. 226 »Gud ware tack och ähra / För helga änglars wacht» tycks mycket tyda på att psalmen blott bearbetats av Swedberg. Han uppgiver dock själv i sin biografi, att han författat psalmen.¹⁾ »Swedberg fecit.» Redan samtida psalmhistoriker ha opponerat sig mot Swedbergs påstående. Den till Swedberg sympatiskt inställde Lars Högmareck anser, att psalmen är en översättning av Swedberg efter den braunschweigiske advokaten Gottfried Wilhelm Sacers »Gott dir sey Danck gegeben».²⁾ Han tillägger dock försiktigtvis, att »andre säga, at Ol. Smaraeus, pastor i Åfwansiö och Gestrikeland warit translator». Denna sistnämnda uppgift har Högmareck utan tvivel hämtat från Plantin, som har följande noggranna uppgifter om psalmens författare och översättare.³⁾ »Germanice Gothofriedus Wilhelmus Sacer, juris consultus, circa an. 1690, svethice mag. Olaus Smaraeus, roslagus, past. in Åfwansiö, Gestr. mortuus an. 1707. D. J. Swedberg, se transtulisse asserit.» Nils Wettersten Bengtsson, vars uppgifter bruka stämma överens med Plantins, uppgiver Smaraeus som översättare men nämner däremot ej alls Swedbergs namn i detta sammanhang.⁴⁾

Olaus Smaraeus blev efter sina studiers avslutande först lektor i Gävle men efterträdde rätt snart en svåger som kyrkoherde i Ovansjö pastorat av ärkestiftet.⁵⁾ Han synes ha varit en begåvad

1) Jesper Swedbergs Lefwernesbeskrifning, (ed. G. Wetterberg), Lund, 1941, sid. 188.

2) L. Högmareck, Psalmopoeographia, Stockholm, 1736, sid. 61.

3) O Plantin, Peri hymnopoion sive de auctoribus hymnorum ecclesiae sveo gothicae, I—II, Diss. Ups., Pres. J. Hermansson, Uppsala, 1728—30, sid. 63.

4) Wetterstens psalmhistoria i Uppsala universitetsbibliotek: Nordin 15.

5) Härnösands landsarkiv: Ovansjö L I:3. Se i övrigt J. E. Fant-A. Th. Låstbom, Upsala ärkestifts herdaminne, II, Uppsala, 1843, sid. 382. W. A.

studiekarl med gott anseende hos sina förmän. I teologiska fakultetens protokoll, där Smaraeus' namn förekommer i olika stipendiesammanhang, kallas han »en wacker studiosus». ⁶⁾ Prof. Julius Micrander hos vilken han synes ha stått i hög gunst, begärde hos domkapitlet att få honom som hjälp i sin prebendeförsamling Vaksala. ⁷⁾ Även i medlemmar av familjen Benzelius hade Smaraeus gynnare. ⁸⁾ När kyrkoherdetjänsten i Ovansjö blev ledig, ansåg domkapitlet honom väl meriterad för denna tjänst och rekommenderade honom hos konungen. ⁹⁾

Smaraeus har vid åtskilliga tillfällen framträtt som skald. Hans poetiska begåvning kommer mycket väl till uttryck i en hel rad tillfällighetsdikter. Första gången Smaraeus synes ha fått någon dikt tryckt var 1682. Han hade då varit student i två år. Det var en gravskrift över kyrkoherden Thomas Krook i Knutby och Faringe. Gravskriften, som är skriven på latinsk vers, röjer författarens goda versifikatoriska handlag. Några år senare får Smaraeus på nytt tillfälle att med ett begravningskväde hylla minnet av ännu en upplandspräst, Erik Wichstadius, kyrkoherde i Ununge och Edsbro. Denna skrift, som består dels av en svensk dikt dels av ett latinskt epitaphium, har det allra största intresse för denna undersökning. I det svenska kvädet, »Wårt usle korte lijf oss noga bör besinna», möter en både innehållsligt och formellt fullvärdig religiös dikt.

Om Smaraeus är författare till psalmen »Gud ware tack och ähra», så torde professorn sedermera superintendenten i Härnösand Julius Micrander ha varit den, som fäst Swedbergs uppmärksamhet på den unge prästens psalm. Micrander var ju Swedbergs vän och deltog dessutom såsom medlem av teologiska fakulteten i dess granskning av psalmboken. Smaraeus har i tvenne latinska lyckönskingsdikter hyllat sin höge gynnare.

När biskop Erik Benzelius 1693 gifte bort sin dotter Kristina med räntrmästaren vid Uppsala universitet Petter Hallenius, adlad Hallenstedt, uppvaktade Smaraeus brudparet med ett kväde.

Det kan nämnas som en kuriositet, att Smaraeus t. o. m. till Uppsala domkapitel ingav en supplik om befordran författad på latinsk vers. ¹⁰⁾

Unander, Minnesskrift med anledning av unanderska släktföreningens 25-åriga tillvaro, Malmö, 1938, sid. 12 tab. G.

⁶⁾ Uppsala universitets arkiv: Teol. fakultetens prot. den 15 dec. 1686.

⁷⁾ Micrander till Uppsala domkapitel den 9 dec. 1692. Uppsala landsarkiv: Uppsala domkapitels arkiv, E V: 146, 1.

⁸⁾ Erik Benzelius d. ä. till Erik Benzelius d. y. den 27 nov. 1696. Linköpings stiftsbibl., Br 8 handl. 64.

⁹⁾ Uppsala domkapitel till Kungl. Maj:t den 31 mars 1697. Uppsala landsarkiv: Uppsala domkapitels arkiv, B I: 5.

¹⁰⁾ Uppsala landsarkiv: Uppsala domkapitels arkiv, A I: 13, Protokoll den 4 april 1694.

Smaraeus umgicks tydligen flitigt i »litterära» kretsar. Han och hans brud överhopades därför vid sitt bröllop av en mängd hyllningsdikter författade av hans vänner. Bland dessa hörde även Johannes Smaraeus, en broder till Olaus. Johannes, som för övrigt icke alls omnämnes i Fant-Låstboms herdaminne, var en nästan lika flitig tillfällighetspoet som brodern. Till skaran av versskrivande gratulanter hade även Petrus Micrander sällat sig. Petrus Micrander var son till Smaraeus' förespråkare.¹¹⁾ Av här gjorda undersökning framgår det tydligt, att Smaraeus gott och väl kan tänkas som upphovsman till psalmen »Gud ware tack och ähra». Hans litterära insikter skulle mer än väl förslå härtill.

Beckman, som ej haft kännedom om Smaraeus' verksamhet som tillfällighetsskald, vill tillerkänna Swedberg psalmen.¹²⁾ Han framhåller visserligen möjligheten av att Swedberg av misstag angivit sig som författare. Swedberg skulle i så fall endast ha förbättrat Smaraeus' översättning. Detta är dock enligt Beckman föga troligt. Han hänvisar till det faktum, att Smaraeus är tämligen okänd. Swedberg uppger ju dessutom sig själv som författare.

De av Beckman anförda skälen utgöra icke något hinder för att Smaraeus är översättaren och Swedberg bearbetaren. Just att Smaraeus är så föga känd, talar för honom som översättare av Sacers psalm. Det är annars tämligen oförklarligt, hur Smaraeus skulle av samtidens psalmhistoriker kunna utpekas som översättare. Plantin är i ovanligt hög grad pålitlig. Hans uppgifter ha i många fall visat sig fullt korrekta. Swedbergs Lefwernesbeskrifning som psalmhistorisk källa har däremot befunnits vara i högsta grad otillförlitlig.

Det är visserligen sant, att intresset för änglarnas värld var något mycket utmärkande för Swedberg. Detta intresse delades dock av hans samtida.¹³⁾

Den tyska psalm, som ligger till grund för den svenska översättningen, är, som redan nämnts Sacers »Gott dir sey Danck gegeben». Den är mycket vanlig i tyska psalmböcker under det sista årtiondet av 1600-talet. Som förebild för den tyska originalpsalmen har stått Melanchtons »Hymnus de sanctis angelis», »Dicimus grates tibi».¹⁴⁾ Härmed kommer vi in på ett intressant förhållande beträffande änglalsalmerna i den swedbergska psalmboken.

Av de fem änglalsalmerna i 1694 års psalmbok gå icke mindre än tre tillbaka på Melanchtons latinska hymn. Den äldsta svenska

11) Hernösands stifts herdaminne, I, Uppsala o. Stockholm, sid. 11.

12) J. W. Beckman, Den nya svenska psalmboken, framställd uti försök till svensk psalmhistoria, Stockholm, 1845, sid. 123 f.

13) D. Lindquist, Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormakts-tidevarvet, Lund, 1939, sid. 371.

14) Beckman, a. a., sid. 123 f. Liedgren, Svensk psalm och andlig visa, Stockholm, 1926, sid. 311.

översättningen nr. 225 »O Fader wise / Tig wi allesamman / Lofwe och prise», föreligger i svenskt tryck redan 1626.¹⁵⁾ Denna gamla översättning har tydligen gjorts direkt efter det latinska originalet. Psalmen lär ännu i våra dagar sjungas i Älvdalen. Nr. 227 »O Herre Gud, wi lofwe tig / Med mun och hierta innerlig» är icke översatt från den latinska hymnen utan efter Paul Ebers »Herr Gott dich loben alle wir». Det är denna Ebers tyska version av »Dicimus grates», som Swedberg syftar på, när han vid nr. 225 anger »Phil. Melancht. Dicimus grates, Pauli Eberni Germanice».¹⁶⁾ Han gör sig här skyldig till förväxling mellan nr. 225 och nr. 227. Vid den sistnämnda har han blott antecknat »Swedberg transtulit».¹⁷⁾

Beträffande nr. 228 »O Gud, rik af barmhertighet / Jag tackar tig för tin godhet» lämnar Swedberg den efter vad det vill synas fullt korrekta uppgiften, att han förbättrat den »ex antiquo».¹⁸⁾ Den viktigaste förändringen består däri, att Swedberg delat upp den äldre psalmens slutstrof i tvenne verser. Äldre versionen: »Emoot diefwulens list och macht / Öfwer oss hålla wård och wacht / Entlig vthi wår sidsta änd / Anamma wår siäl i sin hand / Och föran genom then mörcka daal / Til tigh vthi tin frögdesaal. Amen.» Swedberg: »Mot satans list och grymma macht / Hålt öfwer oss tin wård och wacht / Låt ock tin anda hos oss bo / At wi i tig må hafwa ro» (v. 6). »Och ändtlig i wår sidsta änd / Anamma siälen i tin hand / Och för then vhr then mörcka dahl / Til tig vti tin frögdesahl» (v. 7).

Högmarck kompletterar Swedbergs uppgifter och omtalar, att Haqvin Ausius översatt psalmen efter Basilius Förtschs »O Gott reich von Barmhertzigkeit».¹⁹⁾ Den svenska översättningen ingår i Ausius' edition (1641) av Förtschs Geistliche Wasserquelle.²⁰⁾

Lindquist påpekar, att vi ha att göra med en verklig »andeligh sång» och alltså ej en rimbön, som Liedgren antagit.²¹⁾ Liedgrens antagande torde kanske kunna förklaras därav att han ej haft tillgång vare sig till den tyska originalskriften eller till Ausius' upplaga 1641. Han har ej kunnat återfinna den tyska psalmen utan endast dess danska motsvarighet, »O Gud riig aff barmhertighed», som ingår i en av Hans Raffn verkställd översättning av år 1620. Lindquist har använt sig av en av Joh. Eichhorn tryckt edition av »Geistliche Wasserquelle», som tillhör Skoklosters bibliotek, men som nu synes på något sätt ha kommit undan. Man har trots ihärdigt efterforskande ej lyckats återfinna den.

15) a. a., sid. 212.

16) Lefwernesbeskrifningen, sid. 188.

17) a. a., sid. 188.

18) a. a., sid. 188.

19) Högmarck, a. a., sid. 61 och 150.

20) B. Förtsch, En andeligh watukälla, Stockholm, 1641, sid. niij.

21) Lindquist, a. a., sid. 50. Liedgren, a. a., sid. 279.

Det av mig använda exemplaret tillhör Det Kgl. Bibliotek i Köpenhamn. Förläggare är Gottfried Grossen i Leipzig, och boken har tryckåret 1625. I denna kallas psalmen »Ein geistlich Lied von den heiligen Engeln» d. v. s. denna rubrik står egentligen över psalmen »Es stehn für Gottes Throne» men denna efterföljes av tvenne andra psalmer »am S. Michaelis Tage», och över dessa stå överskriften »Ein anders». En av dessa är »O Gott reich von Barmhertzigkeit».²²⁾ Man kan således på goda grunder använda rubriken »Ein geistlich Lied von den heiligen Engeln» även för »O Gott reich von Barmhertzigkeit». I registret kallas samtliga psalmer på Mikaelidagen för »geistliche Lieder». En »Reimgebetlein» för denna helgdag finnes även upptagen i registret, men med »Reimgebetlein» åsyftas icke någon av änglaspalmerna utan den s. k. tacksägelsen på Mikaelidagen, »Wir dancken dir Herr Jesu Christ / Dass du uns deine Engel gibst».²³⁾

Den tyska psalmen avslutas med en vers, som den svenska översättaren icke gjort sig möda att överflytta till svenskt språk. »O Vatr gewehr mich dieser Bitt / im Lebn vnd Tod verlass mich nit / Mach mich in Christo deinem Sohn / ein Erben in des Himmels thron. Amen». Högmärck har lagt märke till denna strof och lämnar, som det vill synas, ett eget prov på hur den kunde försvenskas.²⁴⁾ »Ach Fader nådigt mig bönhör / Jag Tig i lif och död tilhör / Giör mig vti Tin enda Son / En arwing i Tin himmelsthron».

Om Förtsch är författare till psalmen, kan väl icke med säkerhet avgöras. Det förhållandet, att psalmen är så sällsynt i tyska psalmböcker, att den blott tycks förekomma i »Wasserquelle», skulle kunna andragas som huvudskäl för Förtschs författarskap.

Swedbergs översättning av Georg Reimanns »Aus Lieb lässt Gott» nr 224 »Gud låter här sin christenhet» tillhör de mest kända av de swedbergska psalmerna. Den har, för övrigt med all rätt, blivit för högmässogudstjänsten på den helige Mikael's dag, vad »Var hälsad sköna morgonstund» är för julottan. Den är ett gott exempel på vilka stora värden »liturgiserade» psalmer kunna skänka åt den gudstjänstfirande församlingen.

Swedberg vill tydligen betrakta psalmen som sitt eget verk. Han anger blott sig själv som författare.²⁵⁾ Både Plantin och Högmärck korrigerar Swedbergs uppgift och hänvisa till Reimanns psalm.²⁶⁾ Denna synes förekomma första gången i Joh. Eckards Festlieder av 1598, (Königsberg) såsom nr. XXI. Liedgren uppger psalmens tillkomsttid »tr. 1644». Detta måste bero på något

22) B. Förtsch, Geistliche Wasserquelle, Leipzig, 1625, sid. 235.

23) a. a., sid. 231 f. Obs. den felaktiga sidhänvisningen i registret.

24) Högmärck, a. a., sid. 61.

25) Lefwernesbeskrifningen, sid. 188.

26) Plantin, a. a., sid. 62. Högmärck, a. a., sid. 61.

misstag.²⁷⁾ Både Wackernagel och Koch äro överens om året 1598.²⁸⁾

Den svenska psalmens slutstrof torde kunna betraktas som Swedbergs eget verk. »O Herre Gud, war mild och god / När wi med döden stride / Tin ängel gifwe kraft och mod / at wi i frid aflide / Så skole wi med godt behag / Tig siunga på then stora dag / O Gud, hör hwad wi bidie». Denna vers utsattes för häftiga angrepp i samband med striden om den swedbergska psalmboken. Det var framförallt versraden »Tin ängel gifwe kraft och mod / At wi i frid aflide», som förorsakade ett häftigt meningsutbyte. Professon i Dorpat Crispinus Jernfelt påpekade i sin stridsskrift, att församlingen i psalmens övriga verser sjöng om de *skapade* änglarna.²⁹⁾ Det fanns därför ingen anledning att betvivla, att även den i slutversen omnämnde ängeln var en av Gud skapad ängel. Änglarna voro såsom Guds »creatur» ingalunda av en så helig natur, att de kunde giva människorna kraft i dödens stund. Om man ville tillerkänna änglarna en sådan förmåga, var man snubblande nära de »påwiskes» lära. Endast Guds Ande kan skänka hugsvalelse i dödsnöd.

Ärkebiskop Swebilius bemötte Jernfelts påstående bl. a. under hänvisning till att psalmförfattaren tydligen åsyftade angelus foederis d. v. s. Jesus Kristus.³⁰⁾ Detta var även vad Swedberg hävdade vid försvaret av sin psalm.³¹⁾ Om man läste *hela* psalmen »med någon andacht och något efftertänkiande», förstod var och en, att det här gällde den store förbundsängeln. I psalmens v. 1—4 talades om människans glädje över de skapade änglarna och deras tjänster. I den femte versen däremot ställdes tacksägelsen till Gud, »så at man i thenna wers talar om någon annan ängel och annan tjenst som Gudi enkannerligen pårörer».

Swedberg hävdade vidare, att även om det skulle vara tal om en skapad ängel, så var detta icke emot Guds ord. Det kan icke vara fel att i dödsnöd be Gud, att han ville sända en helig ängel att styrka oss. Enligt evangelisten Lukas kom ju en ängel från himmelen och styrkte Kristus i hans dödsångest. »Om nu Skaparen i sin diupesta förnedring wardt tröstad och styrckt i sin dödsnöd: hwarföre är thet wilfarande mening, at wänta af Gud styrkio af en Ängel»?

Den renlärighetskommission, som i maj 1695 satt till doms över den swedbergska psalmboken, förordade, att ordet ängel i

27) Liedgren, a. a., sid. 311.

28) Ph. Wackernagel, Das deutsche Kirchenlied, V. Leipzig, 1877, sid. 347. E. E. Koch, Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs, II, Stuttgart, 1867, sid. 275.

29) Riksarkivet: Prästeståndets arkiv, I: 6.

30) Uppsala universitetsbibliotek: Nordin 1794.

31) Skara stiftsbibliotek: Sw IV.

v. 5 borde tryckas med stor bokstav för att beteckna »then stora förbunds Ängelen». ³²⁾

Vid domkapitlens granskning av psalmboken ansåg t. ex. kapitlet i Linköping, att psalmen bättre borde följa det tyska originalet. ³³⁾ Biskopskollegiet beaktade icke detta förslag utan ändrade »Tin ängel» till »Tin Ande» och därmed var den segslitna tvistefrågan ur världen. ³⁴⁾

Bengt Wahlström.

³²⁾ Uppsala landsarkiv: Uppsala domkapitels arkiv, I IV:2.

³³⁾ Linköpings stiftsbibl.: B 116.

³⁴⁾ Uppsala landsarkiv: Uppsala domkapitels arkiv, I VI:17.



Laurentius Petri Sällskapet.

Sällskapets styrelse hade i år förlagt sitt sammanträde på Stora Sköndal den 7—8 januari 1951. På kvällen den 7 hade även några av sällskapets övriga medlemmar kommit tillstädes och efter vesper i bönekammaren på Sköndal vidtog ett samtal om erfarenheter, som gjorts under det sista sommarkonventet, då veckans tideböner i full utsträckning kunde sjungas. Det syntes lämpligt att nu söka ordna sommarkonventet på sådant sätt att kontakt kunde erhållas med nya grupper av kyrkans folk som kunde vilja inordna sig i det gudstjänstliv, som sällskapet kan erbjuda. För den Svenska kyrkans missionsstyrelse var pastor Stig Falk närvarande och det beslöts att möjligheterna för att ge nästa sommarkonvent ett inslag av missionsföredrag skulle undersökas.